МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ **Прокопчук О.Т.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

РОЛЬ РЕСУРСНИХ ПОДАТКІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ

Виконав – студент 2 курсу, групи 21м-ф
освітньої програми «Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Макаренко Юрій Васильович
Науковий керівник – к.е.н., доцент
Барабаш Леся Віталіївна

Умань – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Освітня програма Фінанси, банківська справа та страхування
Спеціальність **072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок**
(код, назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ О.Т. Прокопчук
(підпис) (ініціали, прізвище)
“_____” _____2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту Макаренку Юрію Васильовичу
(прізвище, ім’я, по батькові)
1. Тема роботи Роль ресурсних податків у формуванні доходів бюджетів України та перспективи їх розвитку
керівник роботи Барабаш Леся Віталіївна, к.е.н., доцент,
(прізвище, ім’я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом по університету від “03” грудня 2024 року № 01-06/320

2. Строк подання студентом роботи _04.12.2024 р.

3. Вихідні дані до роботи податкові та бюджетні кодекси України та зарубіжних країн, нормативні документи з питань ресурсного оподаткування, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених статистичні дані Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України

4. Перелік питань, які потрібно розробити
1. Теоретичні основи функціонування ресурсних податків
2. Роль ресурсних податків у формуванні доходів бюджетів України на сучасному етапі
3. Перспективи розвитку ресурсних податків і Україні

5. Перелік графічного матеріалу
_13 рисунків, 7 таблиць
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 11.10.2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	10.10.2023	
2.	Одержання індивідуального завдання	11.10.2023	
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	13.10.2023	
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи	Упродовж першого навчального року	
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	28.12.2023р.	
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	Грудень 2023р. Січень – березень 2024р. Червень 2024р. Листопад 2024р.	
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахування зауважень наукового керівника	29.11.2024	
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	03.12.2024	
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	04.12.2024	
10.	Одержання відгуку наукового керівника	06.12.2024	
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	11.12.2024	
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	12.12.2024	
13.	Одержання рецензії	13.12.2024	
14.	Захист кваліфікаційної роботи	17.12.2024	

Студент _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Реферат
на кваліфікаційну роботу магістра
«Роль ресурсних податків у формуванні доходів бюджетів України та перспективи їх розвитку»
студента факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва
(спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», освітній ступінь «магістр»)
Макаренка Юрія Васильовича

Ефективне ресурсне оподаткування здатне здійснювати вагомий вплив на розвиток держави, а також спонукати виробництво до застосування ресурсозберігаючих й екологічно ощадливих технологій у виробничому процесу. Також незмінним супутником позитивних ефектів є покращення чи стабілізація екологічного середовища.

У кваліфікаційній роботі взято до уваги дослідження сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців, а також досліджено фінансові реалії функціонування ресурсних податків у податковій системі України. Загальний обсяг праці становить 45 друкованих аркушів. Ілюстративний матеріал налічує 13 рисунків і 7 таблиць. Базисом для проведення дослідження стали джерела інформаційного, нормативного й аналітичного характеру загальною чисельністю 40 найменувань.

У роботі розглянуто особливості та результати функціонування системи ресурсного оподаткування в Україні на сучасному етапі. Для цього у першому розділі досліджено теоретичні основи функціонування ресурсних податків, у другому проведено аналіз і досліджено ефективність їх функціонування у контексті формування доходів бюджетів України, у третьому – означено перспективи розвитку ресурсних податків в україні.

Анотація

Ресурсні податки у податковій системі України відзначаються недосконалістю функціонування, наслідком чого є їх низька як фіскальна, так і економічна ефективність.

Ключові слова: ресурсні податки, рентна плата, екологічний податок, місцеві бюджети, фіскальна ефективність ресурсного оподаткування.

Annotation

Resource taxes in the tax system of Ukraine are characterized by imperfect functioning, which results in their low fiscal and economic efficiency.

Keywords: resource taxes, rent, environmental tax, local budgets, fiscal efficiency of resource taxation.

ЗМІСТ

	ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕСУРСНИХ ПОДАТКІВ	5
1.1.	Сутність і ознаки ресурсних податків	5
1.2.	Види ресурсних податків у податковій системі України	9
РОЗДІЛ 2.	РОЛЬ РЕСУРСНИХ ПОДАТКІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	13
2.1.	Роль ресурсних податків у доходах Зведеного бюджету України	13
2.2.	Місце ресурсних податків у формуванні доходів місцевих бюджетів України	19
2.3.	Ефективність функціонування ресурсних податків у бюджетах України	24
РОЗДІЛ 3.	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНИХ ПОДАТКІВ УКРАЇНІ	30
3.1.	Удосконалення організації функціонування ресурсних податків	30
3.2.	Напрями реформування ресурсних податків у контексті формування доходів бюджетів України	34
	ВИСНОВКИ	39
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Протягом усього періоду існування людство має потребу у різних ресурсах. У сучасному динамічному світі екологічні питання, пов’язані з видобутком ресурсів і згубним впливом цих процесів на навколишнє середовище, характеризуються довготривалою перспективою. А тому виходять на одне з чільних місць загальносвітових проблем.

Природні ресурси становлять значну частину багатства багатьох країн, і спосіб управління їхнім потенційним внеском у державні доходи може мати потужний вплив – позитивний чи негативний – на процвітання та економічний розвиток. Однак,зважаючи на ситуацію, коли є розуміння обмеженості наявних ресурсів, виникає потреба у їх раціональному використанні. І одним з таких цілком доцільних інструментів регулювання процесу використання ресурсів є ресурсні податки.

Ресурсні податки – це податкові платежі, що стягуються з видобутку, використання або з метою запобігання виснаженню природних ресурсів. Вони спрямовані на раціоналізацію використання наявних у державі ресурсів і регулюють їхній вплив на навколишнє середовище. Однак проблеми, пов’язані з ефективним плануванням оподаткування, є величезними як у технічних тонкощах роботи з відмінними рисами ресурсної діяльності, так і в справлянні взаємодії між інтересами впливових зацікавлених сторін.

Система ресурсного оподаткування, що функціонує нині в Україні, не виконує свого призначення ані в плані фіскальної ефективності, ані з позиції регулювання перебігу природоохоронних заходів. Екологічні податки та рентна плата мають слугувати забезпеченню збереження та відновлення природних ресурсів, а також сприяти зменшенню викидів забруднюючих речовин у навколишнє природнє середовище. Тобто, вони мають бути використані як ефективний засіб зменшення забруднюючих речовин в процесі індустріалізації.

Питанням дослідження ресурсних податків займалися такі вчені, як П. Боровик, Б. Данилишин, Кобушко, Я. Кравчук, В. Мандзик, В. Міщенко, Я.

Самусевич, Л. Тулуш та інші. Водночас, незважаючи на зміни у нормативному забезпеченні з питань оподаткування ресурсів, наявність значної кількості напрацювань учених і практиків, система ресурсного оподаткування в Україні залишається на незадовільному рівні. І саме це зумивило вибір теми дослідження та його актуальність.

Відтак метою даного кваліфікаційного дослідження стало вивчення особливостей функціонування ресурсних податків як доходного джерела бюджетів України з подальшим окресленням перспектив їх розвитку.

При цьому об’єктом дослідження стали фінансово-економічні відносини, що виникають у процесі функціонування ресурсних податків. Предметом дослідження визначено сукупність ресурсних податків, що присутні у податковій системі України.

Для досягнення поставленої мети та розкриття теми дослідження було вирішено низку завдань:

- окреслено теоретичні основи функціонування ресурсних податків;
- з’ясовано роль ресурсних податків у формуванні доходів бюджетів України на сучасному етапі;
- запропоновано перспективи розвитку ресурсних податків в Україні.

Під час проведення дослідження було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи, як діалектичний, порівняння, горизонтальний і вертикальний аналіз, аналізу та синтезу.

Інформаційним підґрунтям даного дослідження стали результати наукових пошуків вітчизняних і зарубіжних вчених, наявні нормативні документи з питань ресурсного оподаткування, статистична інформація головного управління ДПС у Кіровоградській області та Міністерства фінансів України.

Робота складається з трьох розділів, структурованих підрозділами, вступу, висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕСУРСНИХ ПОДАТКІВ У СИСТЕМІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

1.1. Сутність і ознаки ресурсних податків

Ресурсні платежі беруть свій початок ще з часів Давнього Єгипту та Античної Греції. Так, єгипетські землевласники сплачували податки зерном і льоном за доступ до води Нілу для поливу своїх полів. І тодішні податківці залишили розписки, фіксуючи ієрогліфи на стінах будинків землевласників.

У Давній Греції та Римі потреба в централізованих витратах помітно зросла через зміцнення ролі держави, що, зокрема, передбачала забезпечення спільних витрат. І тому Ксенофонт (444–356 рр. до н.е.) у трактаті «Про доходи Афінської республіки» вже розділив податки на різні групи, зокрема й ресурсні платежі: земельний, лісовий податок, а також збори з видобутку срібла [1, с. 192].

У сучасну епоху технологічного прогресу та розвитку суспільства екологічні проблеми набувають особливої важливості, адже збереження та відновлення довкілля стає ключовим завданням для реалізації принципів сталого розвитку. А ще перехід країн Східно-Центральної Європи до ринкової економіки створив унікальні можливості для впровадження екологічних податків і зборів.

Починаючи з 1990 року, економічні реформи та реструктуризація сприяли зменшенню впливу забруднюючої промисловості на економіку. Також були здійснені значні інвестиції для виконання екологічних зобов'язань і впровадження сучасних технологій. Водночас багато розвинених країн адаптували наявні економічні інструменти або розробили нові, спрямовані на покращення стану навколишнього середовища та його оптимізацію [2].

Ресурсні платежі є одним із ключових інструментів, якими уряди країн у всьому світі зменшують шкідливий вплив господарської діяльності на довкілля. Постійне вдосконалення у сфері ресурсних платежів спрямоване на пошук

найефективніших підходів, що дозволяє зменшити нераціональне використання природних ресурсів. Це створює резерв у глибокій оцінці екологічного впливу таких платежів і перегляду економічних механізмів для підвищення їхньої ефективності [3].

Варто зауважити, що наразі ресурсні податки пронизують як економічний, так і екологічний виміри, адже вони спрямовані на усунення недоліків ринку, пов'язаних із надмірним використанням і неправильним розподілом природних ресурсів. А ще ресурсні податки важливі я для корпоративних фінансових і екологічних показників, особливо для компаній зі слабкою здатністю переносити податковий тягар та компаній, розташованих у регіонах із меншою забезпеченістю ресурсами [4].

Класичне визначення ресурсного платежу – це перевищення загальної вартості проєкту протягом усього терміну експлуатації, що виникають при розробці родовища над сумою всіх витрат на розробку, включаючи компенсацію всім факторам виробництва. До останнього відноситься мінімум прибутку на капітал, необхідного інвестору. А компенсаційна прибутковість капіталу складатиметься з основної прибутковості, еквівалентної нормі відсотків за безризикові довгострокові позики плюс маржа, яку інвестор вважає необхідною для компенсації технічних, комерційних і політичних ризиків, пов'язаних з конкретними інвестиціями [5].

Ресурсний сектор має низку особливостей, що роблять його оподаткування не тільки особливо важливим для багатьох країн, але й особливо складним, хоча в деяких аспектах його легше оподатковувати, ніж багато інших. Важливість цих особливостей полягає в тому, що вони створюють фундаментальну проблему узгодженості часу. Адже, навіть якщо ресурсний проєкт знаходиться лишена стадії розробки, перспективна податкова база вже сформована та чутлива до очікуваного податкового режиму: якщо інвестори вважають, що це буде надто обтяжливим, вони можуть просто не братися за проєкт [6].

Роль ресурсного оподаткування переважно зосереджена на коригуванні різниці в доходах і збільшенні фіскальних надходжень хоча воно також відіграє унікальну роль у збереженні ресурсів і захисті навколишнього середовища. Зокрема, у процесі розробки ресурсів неминуче буде завдано шкоди навколишньому середовищу, наприклад, руйнування екологічних ареалів у покинутих районах видобутку, що можливо вирішувати за допомогою податку на ресурси [7].

Якщо зосередитися на економічній сутності ресурсних податків, то слід відзначити відсутність єдності думок науковців відносно даної дефініції (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Діалектика поглядів на сутність ресурсних податків

Автор	Трактування
Європейське агентство з навколишнього середовища [8]	обов'язковий платіж, що розраховується та сплачується до бюджету пропорційно до кількості використаного природного ресурсу відповідним суб'єктом господарювання
Мандзик В. [9]	суть поняття криється в рентному характері таких платежів та у відносинах, пов'язаних з формуванням доходів до бюджетів різних рівнів і стимулюванні природоохоронної діяльності на умовах відновлюваності
Веклич О. [10]	платежі, що спрямовані на забезпечення природоохоронної функції держави
Данилишин Б., Міщенко В. [11]	екологічні витрати, які несе підприємство в результаті здійснення господарської діяльності
Драган І. [12]	обов'язковий внесок суб'єктів господарювання за користування природними ресурсами, а також відшкодування за негативний вплив на довкілля
Самусевич Я.В., Кобушко Я.В., Кравчук Я.В. [13, С. 159–160]	обов'язкові екологічні платежі до централізованих фондів держави, які справляються з метою відновлення природних фондів та скорочення антропогенного впливу з суб'єктів господарювання за використання, володіння природними ресурсами чи нанесення надмірного впливу на довкілля

Враховуючи наведені вище думки, вважаємо, що під ресурсними податками слід розуміти податкові платежі обов'язкового характеру до

бюджету відповідного рівня, що мають на меті забезпечити раціональне використання та відтворення природніх ресурсів на умовах фіскальної достатності, економічності та доцільності.

Важливо також окреслити характерні ознаки ресурсних податків (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Характерні ознаки ресурсних податків

Ознака	Цільове спрямування	Практична реалізація
Структурна	Природні ресурси	Застосовуються до конкретної діяльності, пов'язаної з видобутком або використанням природних ресурсів, таких як нафта, газ, нарила, мінерали, деревина та вода, а також до відповідного виду ресурсу
Економічна	Отримання доходу в бюджет	Ресурсні податки мають на меті отримання економічної ренти (надприбутків) від галузей видобутку ресурсів. Тому їх часткове призначення – перерозподіл багатства, отриманого від природних ресурсів, серед населення чи окремих регіонів. Водночас доходи від ресурсних податків часто піддаються коливанням через нестабільність ринкових цін. Також високі податки можуть перешкоджати інвестиціям у сировинні сектори, а моніторинг видобутку ресурсів і забезпечення відповідності може бути ресурсомістким для урядів
Екологічна	Контроль за використанням природніх ресурсів	Призначені для інтерналізації екологічних витрат, заохочуючи більш стійкі практики. При цьому вищі податки можуть зменшити надмірний видобуток і сприяти збереженню ресурсів
Регіональний розвиток	Стимулювання розвитку відповідних територій	Податки на ресурси часто пов'язані з юрисдикцією, де знаходяться ресурси, що відображає місцеву власність або управління. Тож багато країн розглядають природні ресурси як суспільні блага, що належать державі, виправдовуючи податкообкладання приватних організацій, що ці ресурси експлуатують

Тому варто узагальнити, на основі наведених ознак, що ресурсні податки, як правило, призначені для заохочення сталого управління ресурсами, отримання доходів для урядів і компенсації виснаження або впливу на навколишнє середовище від використання ресурсів.

1.2. Види ресурсних податків у податковій системі України

Оподаткування ресурсів зайняло важливе місце в дискусії про податкову політику на ресурси в 1970-ті роки. Контекстним посилом при цьому став пошук розуміння того, як найкраще розподілити ресурси останнього буму видобувної промисловості. Адже спільне їх використання часто характеризується протистояння між державою та промисловістю, що призводить до посилення невизначеності та можливого обмеження на інвестиції в ресурси в довгостроковій перспективі.

Загалом, якщо зосередитися на практичній сутності ресурсних податків, то можна виокремити такі їх напрями впливу на діяльність держави (рис. 1.1):

Рис. 1.1. **Сфери впливу ресурсних податків на діяльність держави**

У процесі свого функціонування ресурсні податки мають функціонувати відповідно до усталених для податків напрямів: фіскального та регулюючого. При цьому основна ціль першого – забезпечити фінансовими надходженнями бюджети різних рівнів, а другого – створити передумови для раціонального й обґрунтованого використання наявних природніх ресурсів на умовах ефективності, платності та співрозмірності тиску на екологічне навколишнє середовище. Саме тому варто виокремити три підходи, що формуються відносно ресурсних податків у податковій системі України (рис. 1.2).

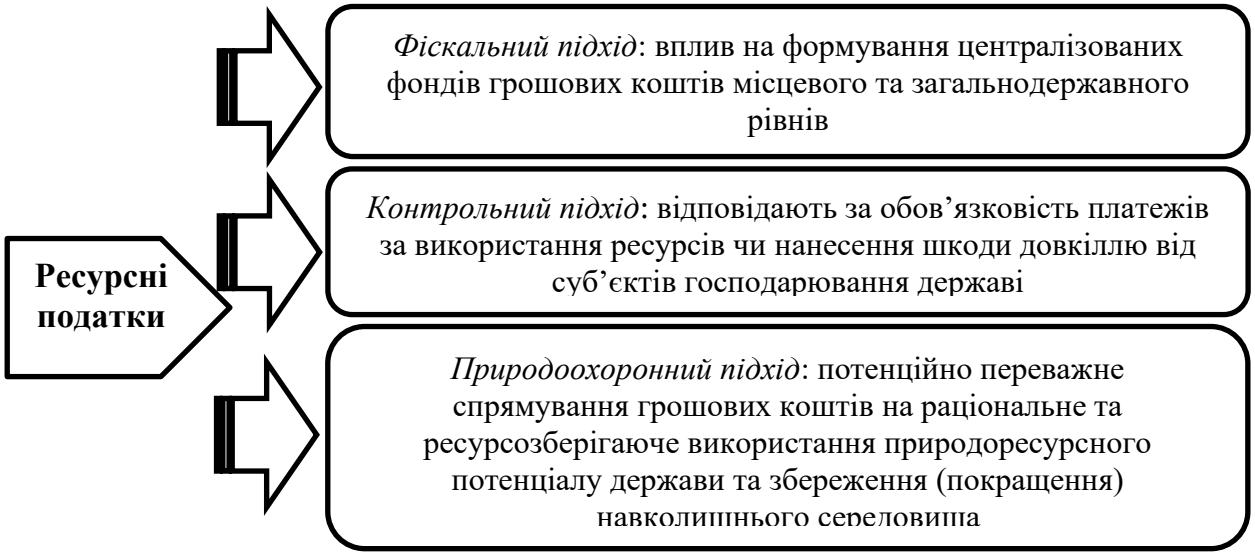

Рис. 1.2. **Підходи до функціонування ресурсних податків у податків у системі України**

Наведені на рис. 1.2 підходи характеристики характеризують ресурсні податки не лише як об'єкт податкової системи України, а й як структурну одиницю загальнонаціональної економічної системи. А тому доводять необхідність їхньої присутності у процесі не лише перерозподілу національного багатства та ресурсів, а й у якості елемента формування добробуту держави за рахунок розвитку певних територій.

У даному контекстному напрямі солід звернути увагу на взаємодію природоохоронного та контрольного підходу функціонування ресурсних податків. Їхнє поєднання формується на основі відповідності оплаченого рівня завданої екології та довкіллю шкоди обсягу експлуатованих природних ресурсів. Тобто використовується принцип кратності: чим більше останні

використовуються – тим вищим є рівень плати, у податковому вимірі – розмір податкової ставки.

У податковій системі України ресурсні податки об’єднують низку платежів, що носять як рентний характер, так і безпосередньо прямий податок (рис. 1.3).

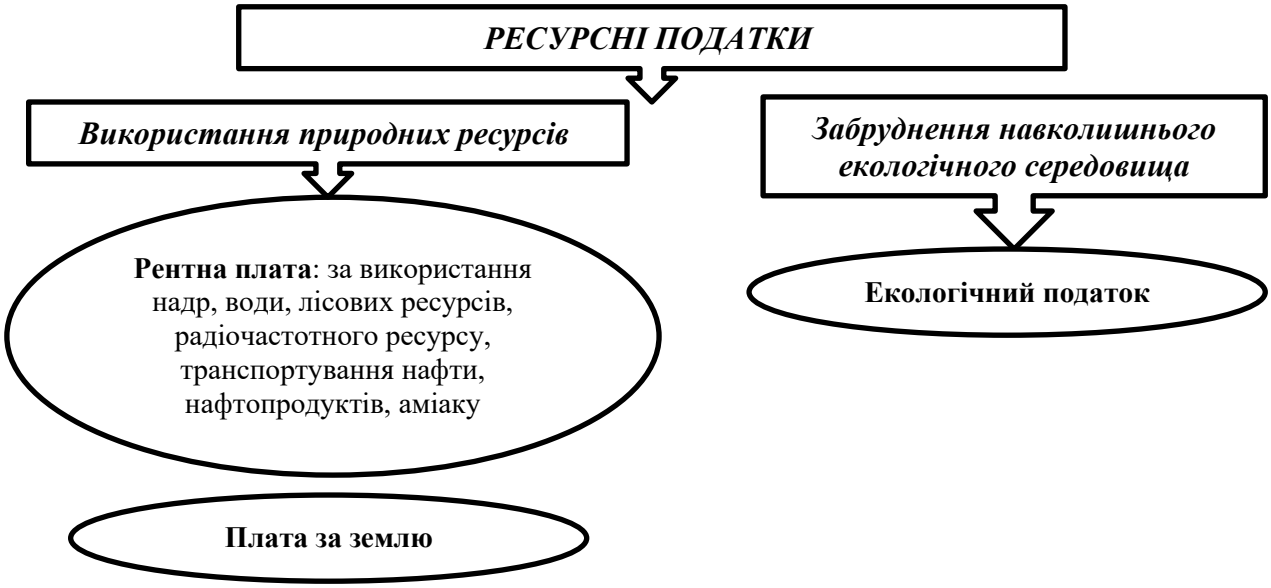

Рис. 1.3. **Склад ресурсних податків в Україні**

Склад ресурсних податків представлений у податковій системі України (рис. 1.3) двома напрямами: безпосереднім використанням природніх ресурсів і наслідками даних дій. Відтак до складу ресурсних податків входять три платежі: рентна плата та плата за землю і екологічний податок. Причому до складу рентної плати рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин; рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України; рентна плата за спеціальне використання води; рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів; рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України. Окремими платежами в системі ресурсного оподаткування податкової системи України є екологічний податок і плата за землю.

Варто відзначити, що тривалий час між науковцями та практиками точаться дискусії щодо доцільності справляння ресурсних податків в Україні у тому вигляді, як вони існують. Адже недоліки у механізмі їх справляння вагоміші за переваги. До основних, зокрема, слід віднести те, що ставки платежів за використання ресурсів не базуються на фактичних розмірах нормативних рентних доходів від використання природних багатств (виключенням є тільки встановлений порядок справляння збору за спеціальне використання води. Пунктом 327.1, ст. 327 Податкового кодексу України передбачено порядок обчислення і сплати збору у разі перевищення водокористувачами встановленого річного ліміту використання води у п'ятикратному розмірі виходячи з фактичних обсягів використаної води понад встановлений ліміт), а їх низькі ставки, обмежений склад платників і стислий перелік об’єктів оподаткування [10; 14] не додає даним платежам ефективності.

Тобто наразі ресурсним податкам у податковій системі України властива певна розрізненість і значна кількість проблемних аспектів різного характеру.

Однак найголовніша проблема, яку має вирішити сфера оподаткування – це оптимізація доходів від використання ресурсів в умовах економічної невизначеності. І в даному випадку фіскальна гнучкість із застосуванням прогресивних податків здатна забезпечити більш узгоджений спосіб як стягнення ресурсних податків, так і створення з них надійного джерела доходів бюджетів.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ РЕСУРСНИХ ПОДАТКІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Роль ресурсних податків у доходах Зведеного бюджету України

Податки слугують інструментом регулювання економіки, який дає можливість державі як стимулювати розвиток певних сфер виробництва, зменшуючи ставки податків або визначаючи податкові пільги, так і регулювати діяльність суб'єктів господарювання, посилюючи податкове навантаження, змінюючи правила ведення бізнесу. Так, це одна із важливих функцій податків, але основною причиною їх використання є фіскальний аспект.

Ефективність фіскальної політики, її простота та прозорість мають прямий вплив на наповненість бюджету країни. Дефіцит бюджету та економічна нестабільність в сучасних умовах слугують рушійною силою для перегляду політики оподаткування для суб'єктів господарювання.

У доходах будь якої країни основою є податкові надходження, які забезпечують стабільне надходження коштів, що не можна сказати про позики, які підлягають поверненню. Відповідно до чинного законодавства визначено, що податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що стягується з платників податку [15].

Варто відмітити, що всі податки поділяються на дві групи – прямі і непрямі. Прямі податки слугують ефективним фінансовим регулятором доходів платників, нагромадження капіталу, інвестицій, ділової активності, сукупного споживання тощо. При цьому вони справляють значний вплив на саму державу, яка повинна забезпечити умови для ефективного розвитку виробництва, адже якщо обсяг вітчизняного виробництва продукції зростає, то більшими стають і надходження до бюджету.

Прямі податки включають: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на майно; рентна плата, екологічний податок та ін. Непрямі податки (податки на споживання) – податки, що обчислюються на

основі цін або фізичних характеристик товарів та послуг, розмір яких безпосередньо не залежить від доходів платника, а визначається за вартісними або кількісними характеристиками здійснюваних ним оподатковуваних операцій [15].

Одним з базових аспектів функціонування в державі податкової системи є загальний рівень ключових показників Зведеного бюджету України (рис. 2.1).

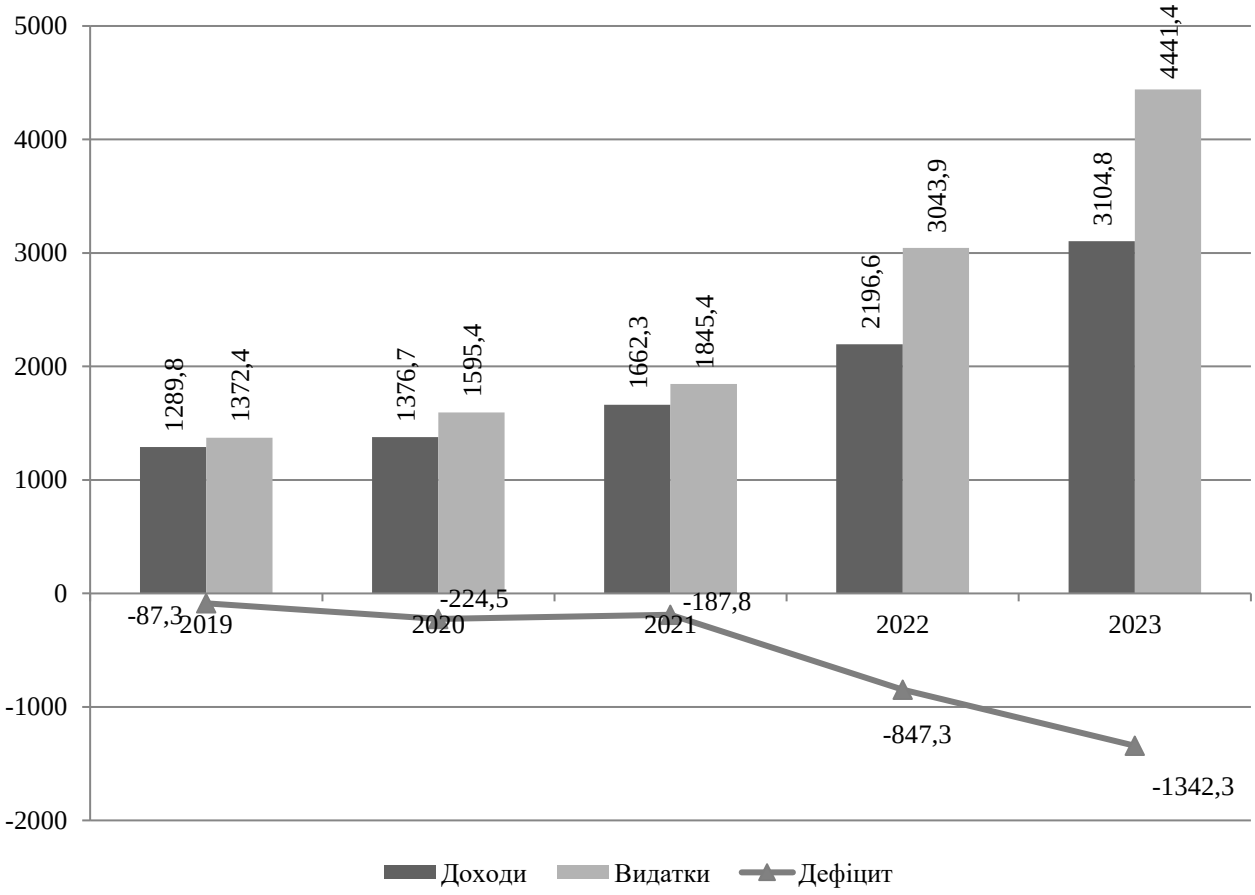

Рис. 2.1. **Динаміка результативних показників функціонування Зведеного бюджету України у 2019–2023 рр.. млрд. грн** *[16, 17]*

За наведеними даними чітко прослідковується стійкий дефіцит фінансових ресурсів, що засвідчує потенційну необхідність держави до вдосконалення чинної податкової системи, а також до аналізу впливу окремих складових доходів на загальний рівень збалансованості доходів і видатків, а відтак – на потенційну можливість скорочення дефіциту.

Складовими доходів зведеного бюджету є податкові, неподаткові та інші надходження передбачені відповідно до законодавства України. Варто

відзначити, що податки забезпечують формування значної частини доходів бюджетів всіх рівнів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Склад доходів Зведеного бюджету України у 2017–2021 рр., млрд. грн

Показник	2019	2020	2021	2022	2022	Відхилення 2023 р. від 2019 р. (+, -)
Доходи, всього	1289,8	1376,7	1662,3	2196,6	3104,8	+1815,0
Податкові надходження	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,1	+567,8
Неподаткові надходження	192,7	192,7	202,6	368,7	1028,1	+835,4
Доходи від операцій з капіталом	3,1	3,6	3,8	2,9	3,7	+0,6
Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорський установ	1,2	1,2	1,4	481,3	434,1	+432,9
Цільові фонди	2,4	0,8	0,8	0,5	0,8	-1,6

Згруповано за [16, 17]

Протягом 2019–2023 рр. доходи Зведеного бюджету України зросли на 1815,0 млрд грн. Причому на 567,8 млрд грн – за рахунок податкових надходжень. Питома вага податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету за цей період становила: у 2019 р. – 83,0%, у 2020 р. – 82,6%, у 2021 р. – 87,5%, у 2022 р. – 61,1%, у 2023 р. – 52,8%. А загальне відхилення склало -30,2%. Дана тенденція засвідчує вагоме зниження внаслідок активних воєнних дій на південно-східних територіях України. І водночас засвідчує вагомість податкових платежів і їх визначну роль в економічному житті держави.

Фіскальне значення прямих і непрямих податків залежить від напрямів податкової політики держави на відповідному етапі розвитку, оскільки податки є основним фактором впливу на господарську діяльність компанії, та держави в

цілому, вони впливають на всі галузі економіки. Наприклад, податки можна використовувати для збалансування доходів і забезпечення певного рівня соціальної рівності, стимулювання створення робочих місць через надання преференцій для малого бізнесу та підприємництва, інструмента стримування інфляції та регулювання експортно-імпортних операцій [18, с. 279].

Фіскальна ефективність податків проявляється не лише у сфері державного регулювання соціально-економічних процесів, а й у сфері суб'єктивно ринкових відносин, тобто як діяльність людей, що свідомо спрямовують свій фінансовий потенціал на досягнення економічних цілей в умовах діючої системи оподаткування [19, с. 117].

Зважаючи на переважаючу частку податкових надходжень і їх загальну позитивну динаміку, слід визначити, які з податків і платежів здійснюють найвагоміший вплив на результативні показники (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Склад податкових надходжень зведеного бюджету України у 2019–2023 рр., млрд. грн *[17]*

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення 2023 р. від 2019 р. (+, -)
Податкові надходження, всього	1070,3	1136,7	1453,8	1343,23	1638,1	+567,8
В тому числі						
Податок на доходи фізичних осіб	275,5	295,1	349,8	420,7	496,3	+220,8
Податок на прибуток	117,3	118,5	163,8	130,6	159,3	+42,0
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	52,0	57,1	89,3	94,1	66,3	+14,3
Внутрішні податки на товари та послуги	515,8	554,5	716,8	582,4	770,5	+254,7
Місцеві податки та збори	73,6	75,7	89,9	84,3	100,0	+26,4
Інші податки та збори	6,1	5,4	6,0	31,1	45,7	+39,6

З наведеного переліку податків і платежів, що формували загальну суму податкових надходжень Зведеного бюджету України у 2019–2023 рр. першість

тримають внутрішні податки на товари та послуги, до складу яких входять ПДВ й акцизний податок (загальне позитивне відхилення склало 254,7 млрд грн), другим за обсягами надходжень є податок на доходи фізичних осіб (акумульовано на 220,8 млрд грн більше, ніж у 2019 р.) і податок на прибуток підприємств, відхилення по якому у 2023р. проти 2019 р. склало 42,0 млрд грн. Четверту позицію посідають місцеві податки та збори (+26,4 млрд грн відхилення), а п'яту – рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів (+14,3 млрд грн).

У відсотковому співвідношенні структура податкових надходжень Зведеного бюджету України має наступний вигляд (рис. 2.2):

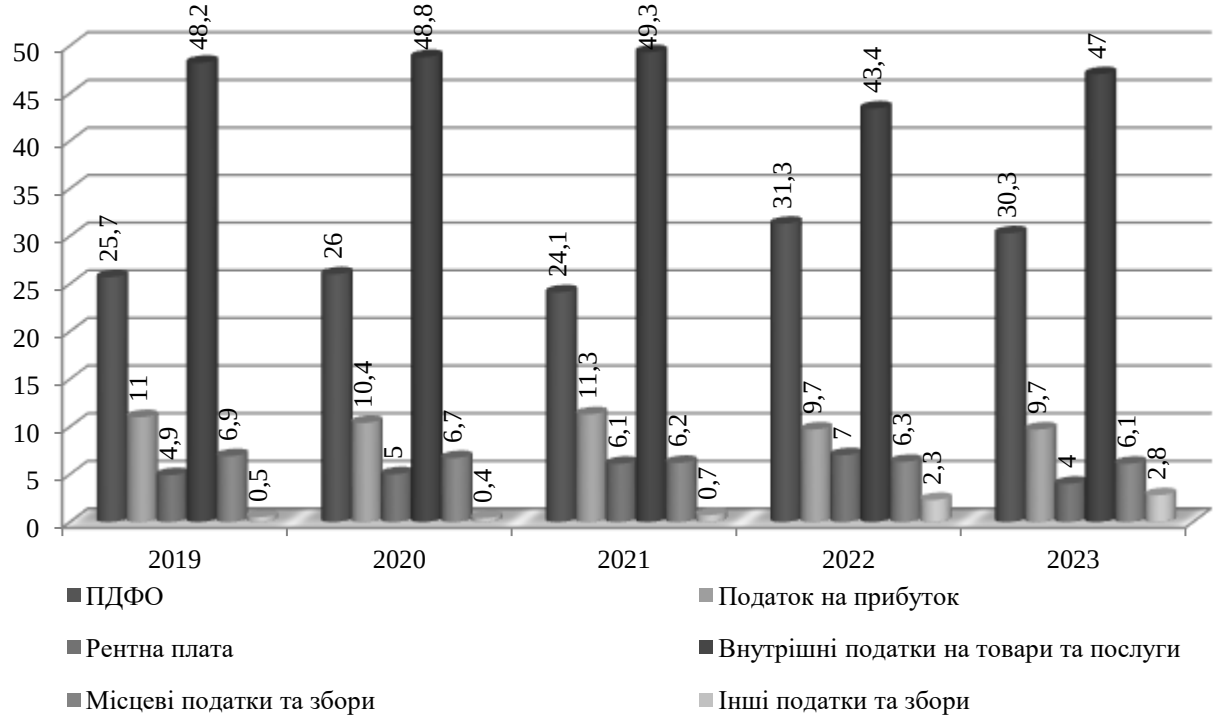

Рис. 2.2. **Структура податкових надходжень Зведеного бюджету України у 2019–2023 рр., %** *[17]*

У структурі податкових надходжень Зведеного бюджету України за середнім значенням 2019–2029 рр. 27,5% займає податок на доходи фізичних осіб; 10,4% – податок на прибуток підприємств; 5,7% – рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів; 47,3% – внутрішні податки на товари та послуги; 6,4% – місцеві податки та збори; 1,3% – інші податки та збори.

Такими чином, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів посідають у структурі податкових надходжень Зведеного бюджету України як в абсолютному, так і у відносному вимірах п’яте місце. До її складу входять: рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, рентна плата за спеціальне використання води, рентна плата за користування надрами (табл 2.3).

Таблиця 2.3

Склад і структура рентної плати у 2019–2023 рр. *[12, 13, 14]*

Показник		Рентна плата всього	*У т.ч.*	рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	рентна плата за спеціальне використання води	рентна плата за користування надрами	плата за використання інших природних ресурсів
2019	млрд. грн	52,0		1,5	1,6	44,9	4,0
	%	100		2,9	3,1	86,3	7,7
2020	млрд. грн	57,1		1,7	1,4	50,1	3,9
	%	100		3,0	2,5	87,7	6,8
2021	млрд. грн	89,3		1,7	1,5	82,4	3,7
	%	100		1,9	1,7	92,3	4,1
2022	млрд. грн	94,1		0,9	1,5	88,1	3,6
	%	100		1,0	1,6	93,6	3,8
2023	млрд. грн	66,3		1,2	1,8	60,3	3,0
	%	100		1,8	2,7	91,0	4,5
Відхи-лення	млрд. грн	+14,3		-0,3	+0,2	+15,4	-1,0
	%	-		-1,1	-0,4	+4,7	-3,2

У складі рентної плати (табл. 2.3) найвагомішими за обсягами є надходження від рентної плати за користування надрами, частка яких у загальному заліку зросла на 4,7%. Найменшою за сумами надходжень є рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, суми якої у 2019 р. склали 1,5 млрд грн, а в 2023 р. скоротилися до 1,2 млрд грн. При цьому частка на кінець досліджуваного періоду скоротилася на 1,1%. Більше скорочення частки

відзначається тільки по інших видах рентних платежів, що в загальному підсумку склало -3,2%.

Окремо, в категорії інших податків і зборів, значиться екологічний податок. А от суми плати за землю значаться у загальній сумі надходжень по місцевих податках і зборах у категорії «Податок на майно». Тобто детальний аналіз усього переліку ресурсних податків можна провести лише з позиції доходів місцевих бюджетів, до яких дані платежі у переважному обсязі і спрямовуються.

2.2. Місце ресурсних податків у формуванні доходів місцевих бюджетів

В Україні все більшої актуальності набирає питання проблеми збереження світового ресурсного потенціалу, так як її економіка характеризується високим рівнем ресурсо- та енергомісткості галузей, зношеності обладнання та низьким рівнем впровадження інноваційних технологій. Впровадження екологічних платежів та правильне їх адміністрування стимулює суб'єктів господарювання до оновлення виробничо-технічної бази, впровадження безпечних технологій, тим самим зменшує шкідливий вплив на довкілля.

В умовах ринкової економіки, коли основним мотивом економічної політики стає безпосередня орієнтація держави на ефективне використання природних ресурсів й збереження навколишнього природного середовища, виникла потреба у невідкладному реформуванні податкової системи та створенні цілісного, узгодженого, раціонального законодавства.

Особливо в контексті реформи децентралізації влади, коли ресурсокористування стає не лише фактором негативного впливу на природнє середовище,а й одним із джерел доходів місцевих бюджетів.

Система платежів за використання природних ресурсів виконує функцію акумулювання частини доходу суб'єктів господарської діяльності, які

використовують природні ресурси, і передачі її державному та місцевим бюджетам. Платежі за спеціальне використання природних ресурсів і збільшення відповідних надходжень до бюджетів усіх рівнів запроваджували за збереження ставок щодо інших видів оподаткування. Тому не діє спеціальний механізм вилучення додаткового прибутку, зокрема прогресивного оподаткування надприбутку монополістів у сфері природокористування.

Таблиця 2.4

Динаміка надходжень ресурсних податків до місцевих бюджетів України у 2019 – 2023 рр, млн грн. *[20]*

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення 2023 р. до 2019 р. (+,-)
Ресурсні податки всього	7516,2	6727,3	10642,5	10316,3	7280,5	-235,7
В тому числі						
Рентна плата	5278,0	4636,9	8569,1	8741,0	5982,3	+704,3
Екологічний податок	2238,2	2090,4	2073,4	1575,3	1298,2	-940,0

Протягом 2019–2023 рр. сума ресурсних податків у доходах місцевих бюджетів зменшилася на 235,7 млн грн. Причому даний спад відбувся через скорочення обсягів закумульованих сум екологічного податку – на 940,0 млн грн. у порівнянні з аналогічним показником 2019 р. Хоча варто відзначити збільшення обсягів надходжень від сплати рентної плати, що продемонструвала додаткові надходження коштів на рівні 704,3 млн грн. Це засвідчує необхідність зміни підходів до ресурсного оподаткування.

Сьогодні однією з найважливіших проблем сучасності для України є проблема збереження і ефективного використання природно-ресурсного потенціалу країни для забезпечення сталого розвитку економіки держави, безпечності та комфорту проживання її громадян.

З цієї позиції заслуговує на увагу структура податкових надходжень від ресурсних податків. Тож маємо унаочнення у вигляді відсоткового

співвідношення надходження ресурсних податків до місцевих бюджетів України (рис.2.3).

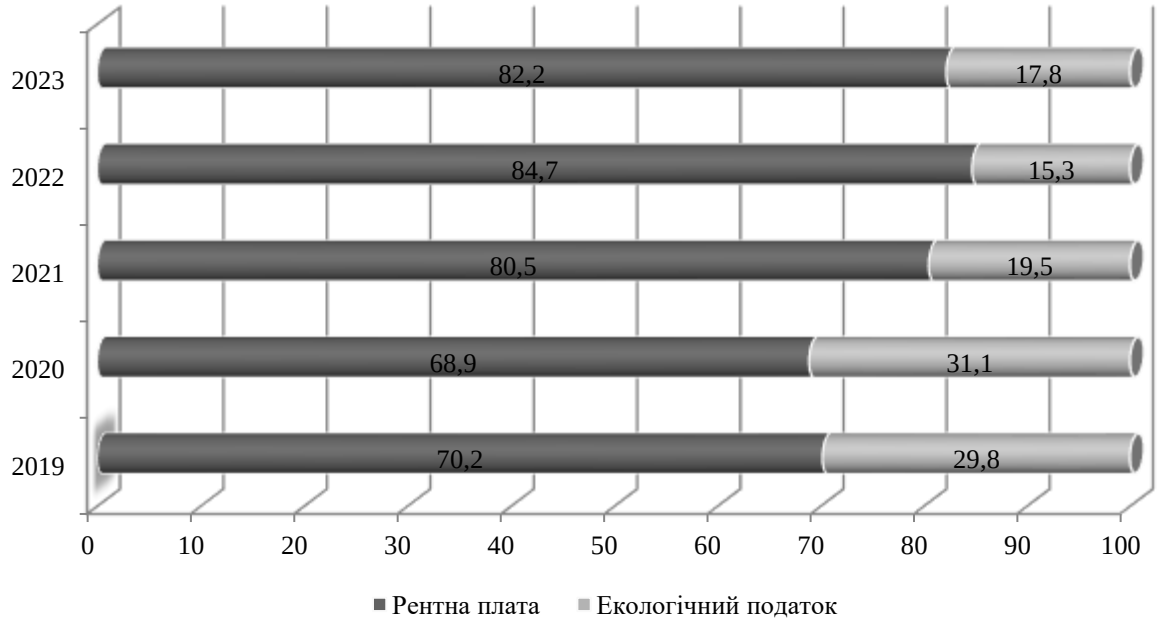

Рис. 2.3. **Структурний склад рентної плати по місцевих бюджетів України у 2019–2023 рр.** *[20]*

Структура ресурсних податків по місцевих бюджетах України розподілилася наступним чином: у 2019 р. 70,2% складала рентна плата, а 29,8% – екологічний податок; у 2020 р. рентна плата становила 68,9%, а екологічний податок – 31,1%; у 2021 р. тенденція збереглася: 80,5% надходжень склала рентна плата, а екологічний податок – 19,5%; у 2022 р. частка рентної плати була вже 84,7%, а екологічного податку – 15,3%; у 2023 р. співвідношення склало 82,2% рентної плати до 17,8% екологічного податку. Загалом позитивне відхилення по рентній платі за 5 років склало +12,0%, та на відповідний обсяг відбулося зниження частки екологічного податку.

Нормами Бюджетного кодексу України встановлено розмір надходжень надходження від ресурсних платежів до місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, лише у розмірі 50% від збору за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування; 50% від збору за спеціальне використання вони та 50% плати за користування надрами для

видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім плати за користування надрами в межах континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони), що зараховується до міських бюджетів міст [17].

Цікавим є з'ясування, яка зі складових рентної плати домінувала у доходах місцевих бюджетів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Склад доходів місцевих бюджетів України у частині сплати рентної плати у 2019 – 2023 рр., млн. грн

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення 2023 р. до 2019 р. (+,-)
Рентна плата, всього	5278,0	36,9	8569,1	8741,0	5982,3	+704,3
В тому числі						
рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	862,8	985,8	1010,6	868,6	787,2	-75,6
рентна плата за спеціальне використання води	730,8	647,7	696,6	658,4	724,6	-6,2
рентна плата за користування надрами	3680,4	2993,0	6846,5	7200,5	4368,9	+688,5
плата за використання інших природних ресурсів	3,9	10,4	15,4	13,4	101,6	+97,7

У складі доходів місцевих бюджетів по місцевих бюджетах України зафіксувалися лідируючі позиції по такій складовій рентної плати, як рентна плата за користування надрами. Протягом досліджуваного періоду її позитивне відхилення склало 688,5 млн грн. Наступні позицію за обсягами надходжень займає рентна плата за спеціальне використання води з загальним відхиленням -6,2 млн грн., далі – рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів – -75,6 млн грн. на кінець досліджуваного періоду в порівнянні з його початком. Найнижчі надходження по платі за використання інших природних ресурсів,

хоча у 2023 р. зафіксоване значне зростання даного показника, що зумовило загальне позитивне відхилення на рівні 97,7 млн грн..

У відсотковому співвідношенні частки складових рентної плати розподілилися наступним чином (рис. 2.4).

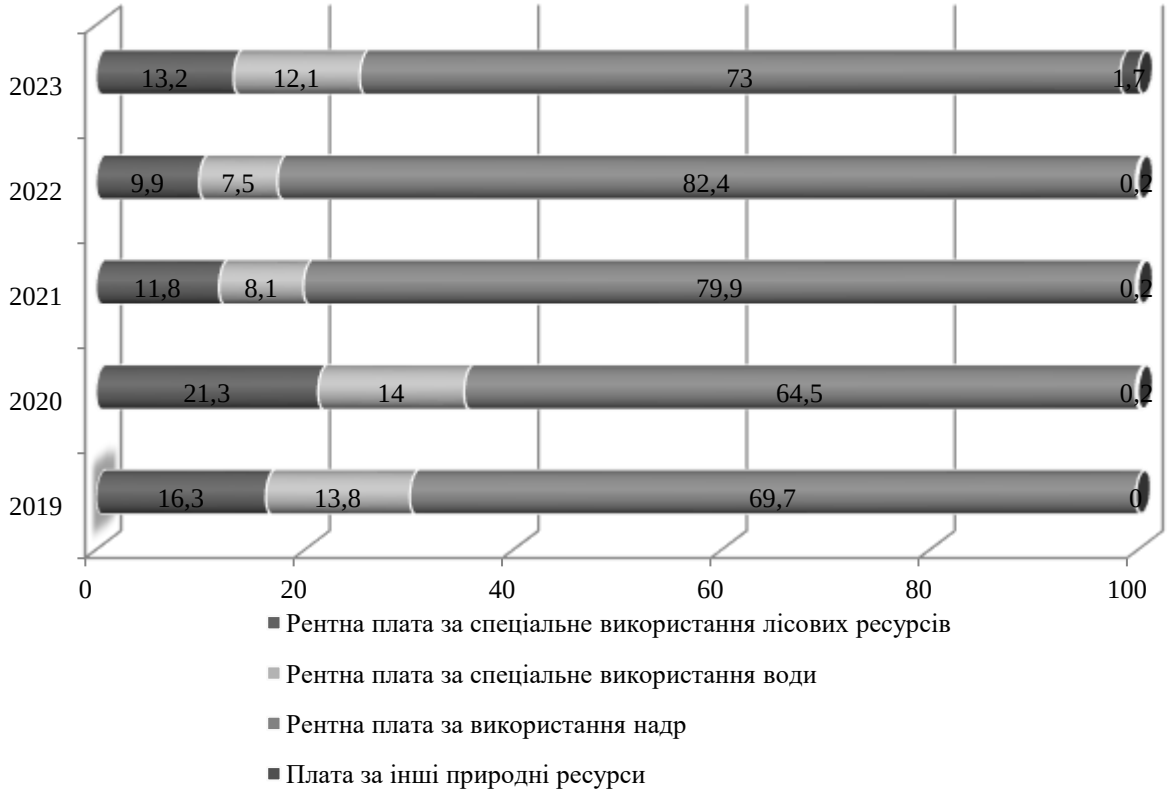

Рис. 2.4. **Структура надходжень від рентної плати до місцевих бюджетів України у 2019 – 2023 рр, %**

З-поміж наведених показників (рис. 2.4) спостерігається найвища частка надходжень у структурі рентної плати за платою за користування надрами, що займає від 69,7% у 2019 р. до 73,0% у 2023 р., тобто збільшила свій податковий потенціал на 3,38 відсоткових пункти. Частка рентної плати за спеціальне використання води знизилася на 1,7 відсоткових пункти, за спеціальне використання лісових ресурсів зменшилася на 3,1 відсоткових пункти, а по платі за інші природні ресурси зросла на 1,7 відсоткові пункти.

Досліджуючи закордонний досвід, слід зазначити, що у багатьох країнах ресурсні платежі у повному обсязі зараховуються до місцевих бюджетів. Тому на законодавчому рівні доцільно розглянути питання стосовно внесення змін до

Бюджетного кодексу України (зокрема статті 69), щодо зараховування надходження від ресурсних платежів до місцевих бюджетів у розмірі 100% без урахування визначення обсягу міжбюджетних трансфертів.

2.3. Ефективність функціонування ресурсних податків у бюджетах України

На сьогодні активно дискутується питання доцільності справляння ресурсних платежів в Україні (зокрема екологічного податку) [21; 22], адже, існують певні недоліки у механізмі їх справляння, зокрема екологічного податку:

- ставки платежів за використання ресурсів не базуються на фактичних розмірах нормативних рентних доходів від використання природних багатств (виключенням є тільки встановлений порядок справляння збору за спеціальне використання води. Адже, п.327.1, ст.. 327 Податкового кодексу України передбачено порядок обчислення і сплати збору у разі перевищення водокористувачами встановленого річного ліміту використання води у п'ятикратному розмірі виходячи з фактичних обсягів використаної води понад встановлений ліміт) [23];

- низькі ставки ресурсних платежів, вичерпний склад платників податків та зборів, стислий перелік об’єкту оподаткування. Якщо дослідити закордонний досвід, то слід зазначити про більш розширений перелік платників екологічного податку. Для порівняння податковим законодавством Латвійської Республіки перелік осіб, що є платниками податку на природні ресурси (який є аналогом екологічного податку, що справляється в Україні), значно розширено. Так, законодавці Латвійської Республіки вважають, що негативний вплив на стан навколишнього середовища справляють не тільки суб’єкти господарювання, діяльність яких пов’язана з викидами забруднювальних речовин в атмосферне повітря чи водні об’єкти стаціонарними джерелами забруднення, а й ті, що провадять діяльність, пов’язану з роздрібною торгівлею одноразового посуду та

надають послуги громадського харчування з використанням такого посуду (ч.1, п.1, ст.. 3 [24]).

Законодавством встановлено ставки податку на всі види одноразового посуду, як вироблені зі скла, так і з металу, деревини, пластмаси тощо. Оподаткування такої діяльності пов’язане з утилізацією одноразового посуду, внаслідок чого в атмосферне повітря потрапляє багато шкідливих речовин, серед яких: стирол, формальдегід, діоксан, фосген та бісфенол А;

- відсутність платежів за монополізацію природних ресурсів. Природні монополії є переважно стратегічними об'єктами, від яких залежать не тільки рівень умов життєдіяльності населення і розвитку виробничої сфери, а й безпека держави. Тобто ефективне функціонування природних монополій по суті належить до питань національної безпеки, що, також, поєднується і з раціональним використанням природних ресурсів. У протилежному випадку стан навколишнього середовища з кожним роком погіршується, що призводить до локальних, регіональних і загальносвітових екологічних проблем. З іншого боку монополізація зашкоджує розвитку конкуренції, що може негативно позначитися на національній економіці через диктат цін, встановлення бар’єрів для входу на ринок нових конкурентів, втримання науково-технічного прогресу.

Тому доцільно застосування економічних механізмів державного регулювання, одним з яких могло б стати встановлення платежів за монополізацію природних ресурсів.

- відсутнє цільове призначення коштів, мобілізованих в результаті справляння ресурсних платежів [25, с. 222]. Передбачається, що кошти будуть використовуватися для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, а також для зниження впливу

забруднення довкілля на здоров’я людини. Проте, інформація щодо розподілення зазначених кошт відсутня.

- недосконаліть системи стимулювання суб’єктів господарювання, що передбачала б застосування понижуючих коефіцієнтів за окремими видами

податків та зборів при переході на маловідходні чи ресурсозберігаючі технології. На сьогодні, нормами Податкового кодексу України передбачено застосування податкових стимулів лише для суб'єктів господарювання, які здійснюють операції із ввезення на митну територію України обладнання та матеріалів для виробництва альтернативних видів палива (енергії з відновлюваних джерел енергії) та матеріалів, сировини, устаткування і комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії (п. 197.16, ст. 197 [23]). Проте, платникам податків не передбачено надання податкових пільг з інших податків, зокрема ресурних платежів. Але, наприклад, у США, компаніям, які використовують в ході виробничого процесу сонячну енергію або енергію вітру надається «податковий кредит» у розмірі 50% вартості обладнання [26, с. 131]. Також, існує поняття спеціальних знижок, до яких відносять витрати у розмірі 85–100% на природоохоронні технології.

- не визначено умов щодо обчислення екологічного податку в 10-кратному розмірі у разі відсутності у платника збору затверджених у встановленому порядку лімітів скидів та розміщення відходів чи допущення понадлімітних обсягів скидів та розміщення відходів. Водночас до питання підвищення ставок екологічного податку треба ставитися обережно, тому що збільшення бази оподаткування в декілька разів (як це відбулося з набуттям чинності Податкового кодексу України) є суттєвим податковим навантаження на суб'єктів господарювання, стаціонарні джерела яких знаходяться в адміністративних пунктах (особливо в умовах економічної кризи). Такий крок може спричинити ризик підвищення вартості кінцевої продукції, що, у свою, чергу може зменшити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку.

Водночас, попри означені проблемні моменти на потенційно можливі варіанти їх усунення, слід оцінити ефективність функціонування ресурсних податків.

Одним з показників ефективності функціонування податків є їх частка у ВВП і доходах Зведеного бюджету України (рис. 2.5).

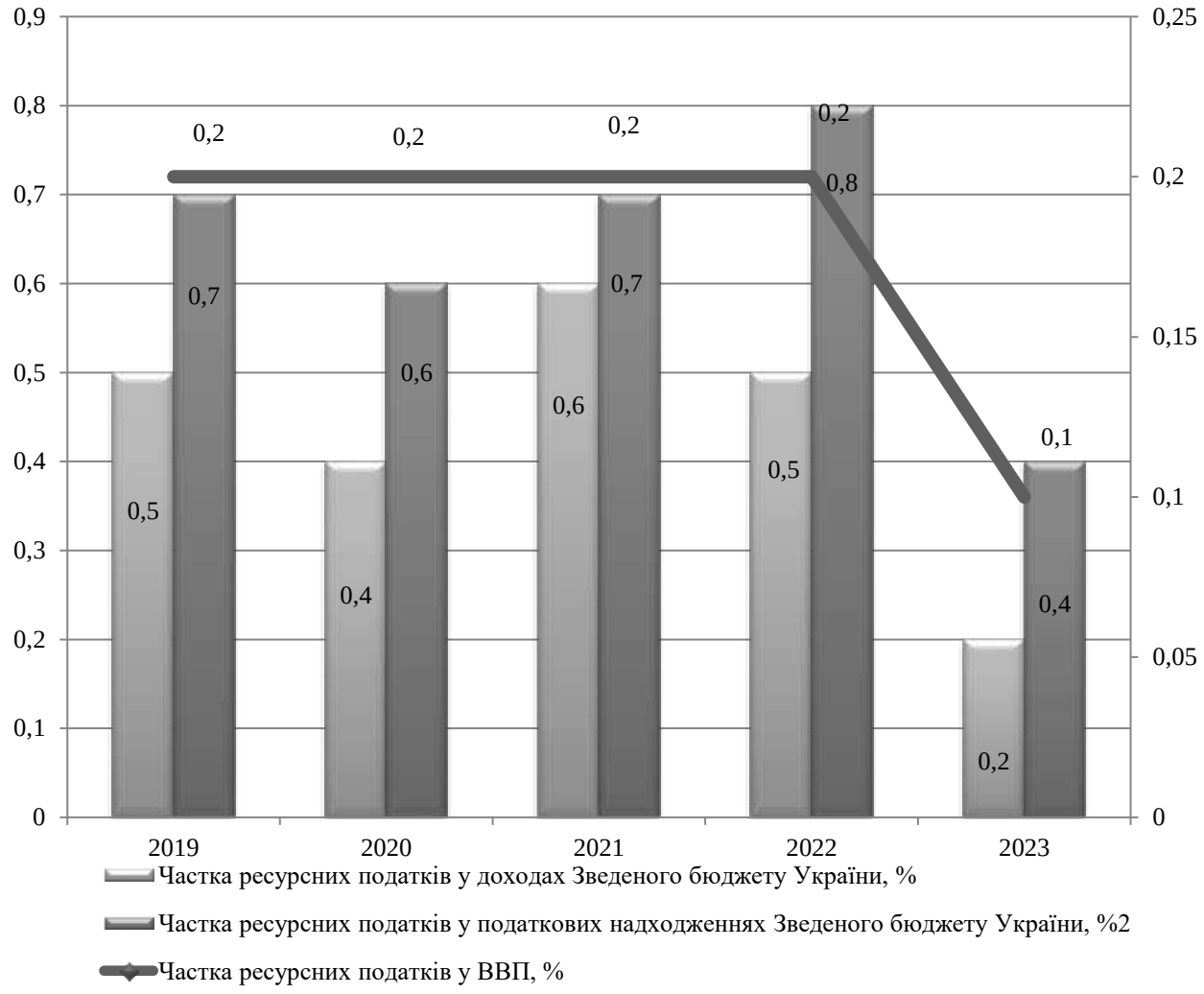

Рис. 2.5. **Присутність ресурсних податків у ВВП і доходах Зведеного бюджету України у 2019–2023 рр., %**

Ресурсні податки на рівні держави відзначаються незначними обсягами та частками надходжень (рис. 2.5). Водночас слід відзначити, що їх присутність у доходах Зведеного бюджету України знизилася на 0,3 відсоткових пункти, у податкових надходженнях даного бюджету також знизилася на 0,3 відсоткових пункти, як і у ВВП, де зменшення присутності склало 0,1 відсоткових пункти. Тобто можемо зауважувати на неефективності діючої системи ресурсного оподаткування на рівні держави.

Окремо слід прослідкувати ситуацію на рівні місцевих бюджетів України (рис. 2.6).

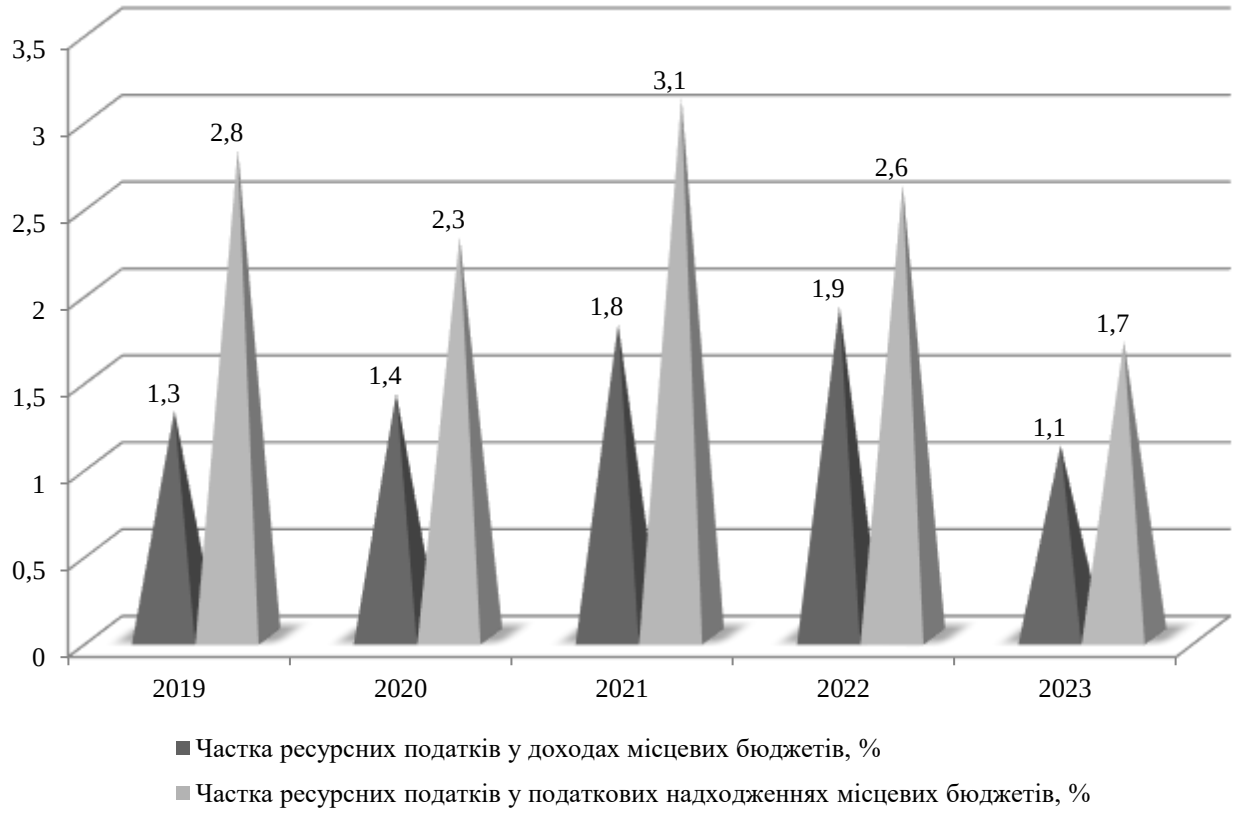

Рис. 2.6. **Присутність ресурсних податків у місцевих бюджетах України у 2019–2023 рр., %**

Згідно з даними рис. 2.6, можемо констатувати, що присутність ресурсних податків у доходах місцевих бюджетів України протягом 2019–2023 рр. коливалася, але загалом продемонструвала спад на 1,1%. Зокрема, у податкових надходженнях місцевих бюджетів частка ресурсних податків була вищою і, в середньому за досліджуваний період склала 2,5%, а у доходах місцевих бюджетів присутність ресурсних податків протягом досліджуваного періоду демонструвала нестійкі тенденції, склавши на кінець 2023 р. 1,1%, що на 0,2% менше, порівняно з 2019 р. Зазначені тенденції також спонукають до висновку про необхідність вдосконалення системи ресурсного оподаткування.

Водночас, ресурсні податки, попри їх доволі несуттєвий вплив на доходи місцевих бюджетів, мають вагомий потенціал для розвитку та зростання.

Водночас, ресурсні податки, попри їх доволі несуттєвий вплив на доходи місцевих бюджетів і доходи Зведеного бюджету України, мають вагомий потенціал для розвитку та зростання.

Загалом на сьогодні дискутується питання доцільності справляння ресурсних платежів в Україні (зокрема екологічного податку) з причин існування певних недоліків у механізмі їх справляння. Тому, розвиваючи думку фахівців [21], вважаємо, що основними напрямами вдосконалення ресурсного оподаткування в Україні можуть бути наступні:

- ставки платежів повинні базуватись на визначенні розмірів нормативних рентних доходів від продуктивного використання та видобутку ресурсів; - розробка механізмів та запровадження платежів за монополізацію природних ресурсів та запасів корисних копалин;

- переведення ресурсовідтворювальних платежів до складу місцевих податків та зборів; - забезпечення цільового використання сум мобілізованих платежів на фінансування відтворення відповідних видів природних ресурсів;

- підвищення ставок окремих природоохоронних платежів;

- суттєве підвищення розмірів штрафних санкцій за порушення вимог екологічного законодавства;

- забезпечення цільового використання сум мобілізованих платежів на розв’язання екологічних проблем;

- розробка системи стимулювання суб’єктів господарювання, що передбачала б застосування понижуючих коефіцієнтів оподаткування при переході на маловідходні чи ресурсозберігаючі технології. Усі вищеперераховані заходи сприятимуть оптимізації податкової системи держави, стимулюючи формування парадигми ефективного і раціонального природокористування у ній.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНИХ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

3.1. Удосконалення організації функціонування ресурсних податків

Наразі увага світового співтовариства прикута не лише до фінансово-економічних проблем, оскільки на перший план висуваються кліматичні та екологічні проблеми, що вимагає пошуку нових та вдосконалення діючих інструментів, у тому числі фінансових. У тому, що зазначені проблеми давно втратили локальний характер і досягли глобальних масштабів 30 листопада 2015 р. у м. Ле Бурже підтвердив світовий кліматичний саміт під егідою ООН, в якому взяли участь представники близько 150 країн світу [27].

Серед питань, які стають особливо актуальними для обговорення в таких умовах – це пошук фінансових важелів, що сприятимуть вирішенню нагальних екологічних проблем. Податки стали вагомим та дієвим інструментом забезпечення екологічної безпеки суспільства, вони відіграють важливу роль у переході до низьковуглецевої економіки.

Практика екологізації оподаткування в деяких країнах світу за короткий час довела свою дієвість, адже запроваджені екологічні податки досить чітко виявили свій регулюючий потенціал, впливаючи та коригуючи діяльність платників – забруднювачів навколишнього природного середовища.

Сьогодні зростає увага до використання ЕО в світі з метою вирішення екологічних проблем. Лише два десятиліття тому невелика кількість країн Європи почала активно використовувати регулюючий вплив різних екологічних податків на поведінку їх платників.

Пройшло небагато часу і все більше країн досить вдало застосовують досліджувані податки, так вирішуючи нагальні екологічні проблеми. В низці країн існують серйозні плани на введення нових подібних податків або регулювання та внесення коректив у вже діючу систему ресурсного оподаткування шляхом надання їй екологічного характеру. Варто дослухатися до цього й Україні.

Екологічні податки стають важливою частиною загального комплексу заходів економічної політики, з’являється все більше фактів їх ефективного використання при вирішенні сучасних та попередження майбутніх екологічних проблем суспільства, наслідки яких складають цілий комплекс (рис. 3.1).

Рис. 3.1. **Світові проблеми екологічного характеру**

Екологічні податки є одним із джерел фінансів, які спрямовуються на відновлення знищених лісів, різні природоохоронні заходи, ліквідацію забруднення та забезпечення заходів, пов’язаних з охороною природи.

Високі ставки податків змушують добувні підприємства запроваджувати технологічні схеми, які забезпечують раціональну і комплексну переробку видобутої сировини. Прискорена амортизація дозволяє модернізувати виробництво, що збільшує глибину переробки і коефіцієнта виходу товарної продукції. Це допомагає в умовах промислового видобутку обмежених природних ресурсів зменшити їх виснаження.

У цьому випадку на допомогу приходить податкове регулювання, яке у сфері ресурсного-екологічного оподаткування може мати два вектори (рис. 3.2).

Загалом податкове регулювання дозволяє вносити зміни до податкової системи таким чином, щоб перенести податкове навантаження із капіталу, праці та споживання на види діяльності, які негативно впливають на довкілля або використовують природні ресурси.

Рис. 3.2. **Напрями податкового регулювання у сфері ресурсного оподаткування**

Прихильники активного застосування ресурсного оподаткування досить часто посилаються на теорію «double dividend» («подвійного дивіденду») [28].

Сутність її полягає в тому, що екологічні податки дозволять: по-перше, отримати перший дивіденд – збереження навколишнього середовища, по-друге, другий дивіденд – за рахунок перенесення податкового тиску із податків на працю й капітал зменшаться їх спотворюючі ефекти, що допоможе зростанню зайнятості, інвестицій, економічного зросту тощо.

Отримані податкові доходи від екологічних податків дозволять вирішувати тактичні та стратегічні соціально-економічні завдання суспільства.

Значних фінансових результатів від реформи ресурсно-екологічного оподаткування вже отримала Німеччина. За рахунок збільшення надходжень від енергетичних податків (з 34,1 млрд євро в 1998 р. до близько 52,7 млрд євро в 2003 р.) вдалося спрямувати 88 % від отриманої суми на зменшення внесків громадян у рамках системи державного пенсійного страхування, а 3% використано на фінансування урядової федеральної програми щодо розширення інвестицій в поновлювальні джерела енергії та підвищення енергоефективності будівель [29, с. 3].

Дієвість та ефективність податкового регулювання ресурсно-екологічного оподаткування варіюється в різних країнах і визначається цілою низкою факторів: конструкцією системи ресурсно-екологічного оподаткування (широта охоплення об’єктів), рівнем податків (ставки оподаткування), характером реалізації (пільги), напрямами використання отриманих податкових доходів. В Україні ж варто приглянутися до наступних напрямів (рис. 3.3)

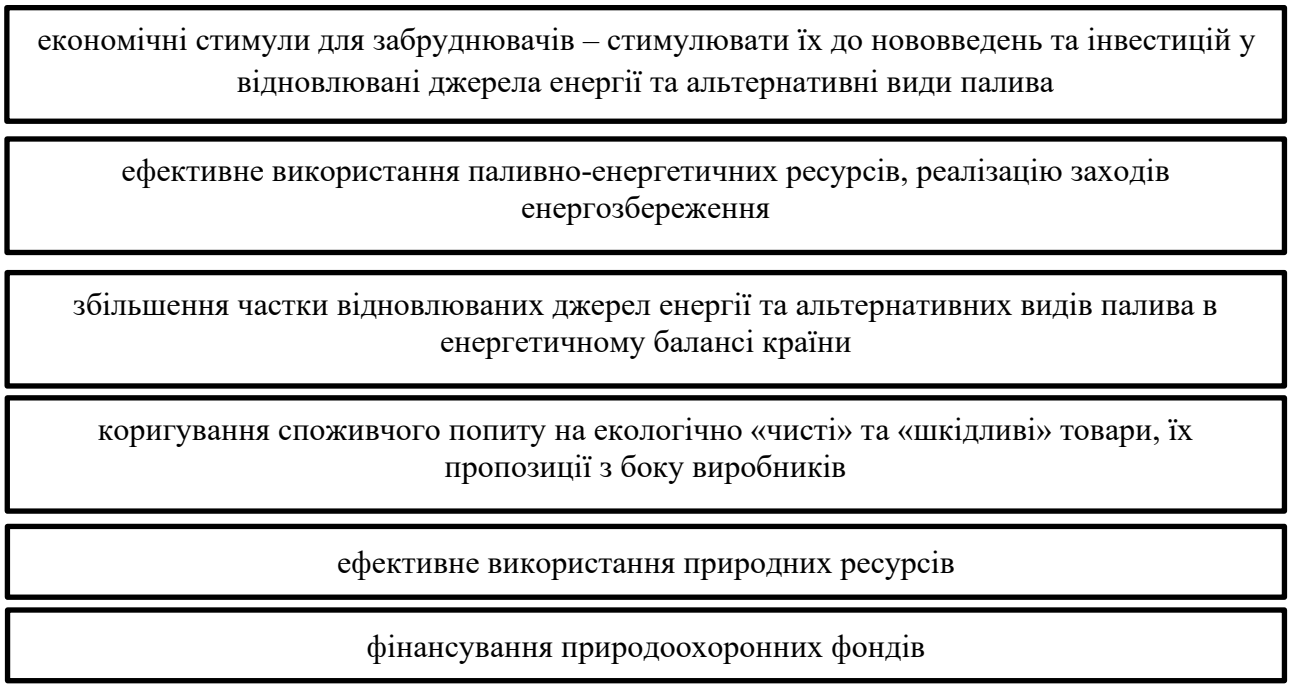

Рис. 3.3. **Напрями вдосконалення ресурсного оподаткування в Україні**

Податкове регулювання надає можливість платникам екологічних податків обирати власну стратегію поведінки. Податкові пільги підвищують економічну зацікавленість забруднювачів навколишнього природнього середовища в інвестуванні власних фінансових ресурсів у екологічно «чисті» технології, відновлювальні джерела енергії. Для прикладу, будівництво очисних споруд спонукатиме до збільшення площ, які є об’єктом оподаткування податком на нерухоме майно, і тоді така проблема вирішується наданням пільг зі сплати такого податку (діючий вітчизняний механізм оподаткування передбачає можливість використання цієї пільги за рішенням органу місцевого самоврядування).

Можна використати інший інструмент податкового регулювання: прискорену амортизацію для таких споруд або очисного обладнання. Податкові пільги мають стимулювати екологічну спрямованість усіх галузей економіки [30].

3.2. Напрями реформування ресурсних податків у контексті формування доходів бюджетів України

Сучасні дослідження показують, що екологічні податки – дієвий інструмент у вирішенні екологічних проблем сучасності. В країнах ОЕСР і ЄС використовується 375 податків, 250 екологічних зборів або платежів за забруднення навколишнього природного середовища [31, с. 10]. Такі фінансові інструменти, як «зелені податки» можуть забезпечити бюджет додатковими доходами, які можна буде використати для поліпшення екології або скорочення податків для незаможних верств населення.

Значну увагу до вирішення екологічних проблем суспільства приділяють країни Європейського Союзу. Нова європейська стратегія економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання» значну увагу приділяє втіленню в життя ідеї більш раціонального використання природних ресурсів, покращенню екологічної ситуації, розробці нових екологічно чистих технологій.

Згідно з єдиною екологічною стратегією, яка розрахована до 2020 р. і дістала назву «Стратегія 20-20-20», планується на 20 % скоротити викиди парникових газів (від рівня 1990 р.), довести до 20 % частку виробництва енергії за рахунок відновлювальних джерел енергії, а загальні енерговитрати країн – членів ЄС мають скоротитися на 20 % [32].

У країнах – членах ЄС поширеними екологічними податками є:

- енергетичні податки (Австрія, Великобританія, Італія, Нідерланди, Словенія, Швеція). Це податки на споживання електрики, вугілля, природного газу та палива;

- податок на мінеральне паливо (Австрія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Словаччина, Франція) [332, с. 11].

Введення податків на споживання енергії і нафти, в початковому варіанті, передусім для підвищення податкових надходжень, має давню традицію в державах – членах ЄС. Уже з 1950-х років кілька з них ввели енергетичні податки на споживання природного газу, вугілля, електроенергії та нафти. У 1990-ті роки кілька держав – членів ЄС почали вводити податки на паливо, мета яких – охорона навколишнього середовища. Потім країни почали запроваджувати аналізовані податки на енергію і нафтовий сектор.

Великі податки змушують розвивати альтернативну енергетику. В США податковий кредит на виробництво електроенергії із поновлювальних джерел складає 2 центи на 1 кВт год електроенергії, виробленої з використанням енергії сонця, вітру і біомаси. Також існує інвестиційний податковий кредит у розмірі 30 % від вартості інвестицій у когенераційне генеруюче обладнання [34, с. 5–8].

Досить поширена практика використання як на загальнодержавному, так і місцевому рівні коефіцієнтів, які збільшують плату за: забруднення атмосфери; розміщення відходів у межах населених пунктів; викиди забруднюючих речовин у визначені водні об’єкти; забруднення в рекреаційних зонах.

Наразі Податковий кодекс України зобов’язує застосовувати коригуючі коефіцієнти при розрахунку суми екологічного податку, який справляється за: скиди забруднюючих речовин у водні об’єкти; розміщення відходів; утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) [8].

Для України було б доцільно ввести понижувальні коефіцієнти або ставки екологічного податку для платників, які запровадили систему екологічного менеджменту (система стандартів ISO 14000).

А загалом реформування ресурсного оподаткування в Україні з огляду на наявні проблемні аспекти, перспективи, з’ясовані в контексті наявного зарубіжного досвіду й очікування, що полягають у потребі наповнення

доходної бази бюджетів, може мати бути спрямоване у таких напрямах, як зображено на рис. 3.4.

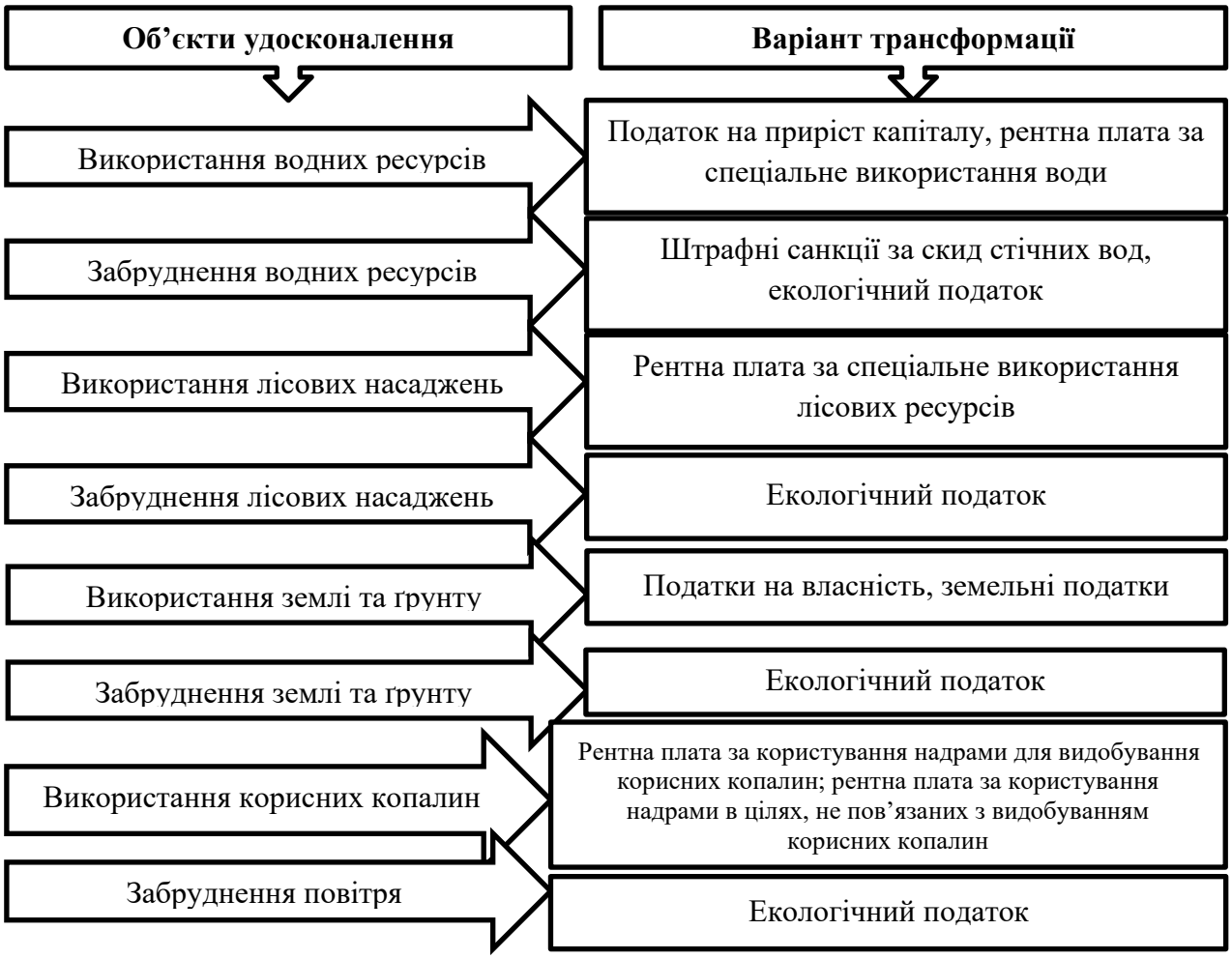

Рис. 3.4. **Перспективні напрями удосконалення ресурсного оподаткування в Україні**

Наведений на рис. 3.4 перелік удосконалень оподаткування природніх ресурсів надасть змогу сформувати не лише нове бачення ресурсного оподаткування в країні, а й підвищити його ефективність в контексті наповнення бюджетів..

Одним із варіантів фіскального стимулювання зменшення викидів може стати дозвіл на вирахування природоохоронних витрат із суми екологічних платежів. З початку 1990-х років багато країн в основу оподаткування автомобілів заклали викиди вуглекислого газу (CO2). Першою була Фінляндія, яка запровадила його в 1990 р. Невдовзі її приклад наслідували

Великобританія, Данія, Німеччина, Нідерланди, Польща, Словенія, Фінляндія та Швеція.

Час довів, що заходи податкового регулювання в ресурсно-екологічному призвели до значних змін обсягів викидів вуглекислого газу, який, попри природне походження та завдяки людській діяльності через значну його кількість, став найзначнішим з антропогенних парникових газів [13, с. 23].

У цілях реалізації Кіотського протоколу деякі держави активно використовують податки на викиди двоокису вуглецю, зокрема, це Данія та Італія. У Фінляндії застосовуються різні ставки податків на споживання енергії залежно від того, як вона була вироблена. В Канаді звільнені від оподаткування інвестиції у відновлювальні джерела енергії й енергозбереження [36, с. 132].

Якщо розмір штрафних санкцій за байдужість до екологічних проблем керівників підприємств, які забруднюють довкілля, є меншим від витрат на дотримання правил, то уряд, змінюючи ставки екологічних податків, їх структуру та правила сплати, має зробити їх більшими.

Це матиме результат – зменшення викидів забруднюючих речовин, збільшення витрат на інновації та технологічні вдосконалення. Таким чином, податки дозволяють збільшити обсяг коштів, яку заплатить забруднювач навколишнього середовища.

Підприємство вирішує, що йому більш вигідно: зменшувати викиди забруднюючих речовин шляхом реалізації природоохоронних заходів чи сплачувати податкові платежі за забруднення довкілля.

Можна стимулювати підприємство шляхом надання податкових пільг в обмін на зобов’язання підвищити енергоефективність та впровадити систему управління енергоспоживанням. Податкові пільги можуть стимулювати екологічно «чисті» виробництва, а високі екологічні податки повинні збільшувати ціну діяльності зі значним негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Загалом, дослідивши стан ресурсного оподаткування в Україні та особливості його впливу на поведінку платників, можемо виокремити наступні підсумкові моменти його оптимізації:

1. Податки на забруднення мають стимулювати забруднювачів зменшувати викиди в атмосферу та скиди у водні ресурси найбільш шкідливих для навколишнього природного середовища речовин, нейтралізація яких потребує найменших витрат (викиди отруйних речовин невеликою кількістю великих стаціонарних джерел), виходячи з пріоритетних екологічних проблем;

2. Необхідно розширити практику застосування екологічних податків у частині оподаткування рухомих джерел-забруднювачів, відходів (автомобільні шини, акумуляторні батареї, поліетиленові пакети) і джерел забруднення в сільському господарстві (пестициди, добрива);

3. Необхідно покращити співпрацю державних і недержавних інституцій – міністерств, контролюючих служб, державних ресурсних агентств, наукових установ та громадських організацій;

4. Екологічні податки потрібно встановлювати у такому розмірі, щоб вони були вищими граничних витрат на зменшення викидів забруднюючих речовин, і таким чином регулювати поведінку забруднювачів, цим стимулюючи зберігати довкілля;

5. При подальшому регулюванні значну увагу необхідно приділити підвищенню екологічної ефективності таких податкових інструментів, а не їх фіскальному потенціалу, що дозволить знизити негативний вплив на навколишнє природне середовище та збільшити інвестиції у «зелені» інновації.

ВИСНОВКИ

Система ресурсного оподаткування у сучасному світі відіграє важливу роль у становленні та розвитку ресурсо- й енергозберігаючих технологій і виробництв, а також переформатування суспільства на розумне споживання природних ресурсів і дбайливе ставлення до екології та навколишнього середовища.

Система ресурсного оподаткування у сучасному світі відіграє важливу роль у становленні та розвитку ресурсо- й енергозберігаючих технологій і виробництв. Під час свого функціонування ресурсні податки демонструють такі ознаки, як структурна, економічна, екологічна те регіонального розвитку. Та впливають на діяльність держави крізь міжнародну, інноваційну та фінансову сфери, реалізовуючи крізь призму податкової системи фіскальний, контрольний і природоохоронний підходи.

У складі податкових надходжень Зведеного бюджету України ресурсні податки, зокрема рентна плата, протягом 2019–2023 рр. продемонструвала зростання в абсолютному вимірі на 14,3 млрд грн отриманого доходу, а у відносному – на 1,2 відсоткових пункти.

На рівні місцевих бюджетів, показник акумулювання коштів у вигляді рентної плати у складі ресурсних податків зріс на 704,3 млн грн, а екологічного податку – зменшився на 940,0 млн грн у 2023 р. порівняно з аналогічним 2019 р. При цьому розподіл рентної плати, що надходила до місцевих бюджетів, за абсолютними та структурними показниками, аналогічний до показників зведеного бюджету: домінуючою є рентна плата за використання надр – в середньому 5017,9 млн грн за досліджуваний період і 73,9% у структурі рентної плати.

Проведена оцінка ефективності функціонування ресурсних податків засвідчила їхню низьку присутність у ВВП з тенденцією до зменшення: з 0,2% у 2019 р. до 0,1% у 2023р., аналогічно місцевим бюджетам, де показник знизився з 1,3% до 1,1%.

На підставі проведеного дослідження було запропоновано внести корективи у механізм податкового регулювання ресурсних податків, що ґрунтуватиметься на двох вагомих векторах – стимулюючому та фіскальному. Перший передбачає формування нової моделі поведінки у споживачів ресурсів, а другий – коригування елементів ресурсних податків з метою наповнення доходної бази бюджетів в контексті зміни підходів до оподаткування природніх ресурсів(слайд 10).

Загальне ж удосконалення організації функціонування ресурсних податків повинне ґрунтуватися на наступних підходах:

- створення низки економічних стимулів для забруднювачів навколишнього середовища;
- стимулювання ефективного та раціонального споживання паливно-енергетичних ресурсів;
- спонукання за рахунок ресурсного оподаткування до збільшення кількості відновлювальних джерел енергії в енергетичній системі України;
- ефективне використання природних ресурсів;
- створення спеціальних природоохоронних фондів, куди спрямовуватимуться кошти від сплати ресурсних податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назаркевич І.Б., Козюк А.В. Значення ресурсних платежів у системі оподаткування України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Том 20. Випуск № 3. С. 191–199.

2. Economic Reform and Environmental Performance in Transition Economies. World Bank. Washington. 1999. 57 p.

3. Environmental taxes. Implementation and Environmental Effectiveness. European Environment Agency. 1996. P. 65.

4. Xiao, Q., Liu, D. What is the role of resource tax in sustainable development? A firm-level analysis for China. *Environ Sci Pollut Res* 30, 52227–52240 (2023). https://doi.org/10.1007/s11356-023-25976-9.

5. Bryan C. Land Resource Rent Taxation–Theory And Experience. *IMF conference on Taxing Natural Resources: New Challenges, New Perspectives*, September 25-27, 2008. URL: https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2008/taxnatural/pdf/land.pdf (дата звернення (07.07.2024).

6. International Monetary Fund. (2010) 2 Theoretical perspectives on resource tax design. In *The Taxation of Petroleum and Minerals*. USA: Routledge. Retrieved Nov 19, 2024, from https://doi.org/10.5089/9780415781381.071.ch002 URL: https://www.elibrary.imf.org/display/book/9780415781381/ch002.xml (дата звернення 10.07.2024)

7. Fan, T. (2021) Research on the Reform and Perfection of Resource Tax System. *Open Journal of Social Sciences*, 9, 316-328. doi: 10.4236/jss.2021.93021. URL: https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=107943 (дата звернення 11.07.2024)

8. Environmental taxes. Implementation and Environmental Effectiveness. European Environment Agency. 1996. P. 65.

9. Мандзик В.М. Особливості вилучення рентної складової у доходах економічних агентів. *Ефективна економіка*. 2009. Випуск № 2. URL:

http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=26 (дата звернення: 17.07.2024).

10. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2009. № 11. С. 20–34

11. Данилишин Б.М., Міщенко В.С. Рента та розвиток рентних відносин. *Наука та Інновацій*. 2006. Т. 2. № 5. С. 81–92. URL: http://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2006/N5/5_06_81.pdf. (дата звернення: 13.07.2024)

12. Драган І.В. Узгодження еколого-економічних інтересів у системі державного регулювання сфери природокористування. *Національне господарство України: теорія та практика управління*. Київ. 2013. С. 155–160.

13. Самусевич Я.В., Кобушко Я.В., Кравчук Я.В. Сутність ресурсних платежів та їх роль у забезпеченні державної екологічної політики. Приазовський економічний вісник. 2020. Вписук 5 (22). С. 158–164.

14. Towards a Theory of the Rent-Seeking Society / ed. by J. M. Buchanan, R. D. Tollison, G. Tullock. Texas : A&M University Press, 1980. 367 p. (дата звернення 20.06.2022).

15. Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ : КНТЕУ, 2013. 444 с.

16. Бюджет України 2021. Статистичний збірник. Міністерство фінансів України. Київ, 2022. 279 с.

17. Макроекономічні показники. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4 (дата звернення 12.08.2024)

18. Сибірянська Ю.В. Нова модель податкової системи України: перерозподіл податкового навантаження. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 7. С. 276–283.

19. Захожай К.В., Жам О.Ю. Роль прямих та непрямих податків у формуванні доходів державного бюджету України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 8. С. 114–123.

20. Доходи. Бюджет. Open Budjet. URL: https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes (дата звернення 14.08.2024)

21. Тулуш Л.Д., Боровик П.М., Захарчук О.А.Ресурсні платежі як важелі державного регулювання процесів вітчизняного природокористування. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2010_1/1(18)_2010_articles/1(18)_2010_TulushBorovykZaharchuk.pdf (дата звернення 30.08.2024).

22. Цимбалюк І.О. Вітчизняна система ресурсних платежів: сучасний стан та перспективи розвитку URL: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=41681 (дата звернення 30.08.2024).

23. Податковий кодекс України: закон України від 02.12.2010 № 2755. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення 22.07.2024)

24. Про природні ресурси : Закон Латвійської Республіки від 29.12.2005 р. (у редакції 30.06.2009 р.) URL: http://www.baltikon.lv/uploaded_fales/z'npr-2009.pdf (дата звернення 30.08.2023).

25. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2020 році. К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT&K. 2012. 258. URL: https://mepr.gov.ua/news/38840.html (дата звернення 31.08.2023).

26. Покатаєва О., Селезньова О. Ресурсні платежі як базові інструменти економічного механізму природокористування. *Вісник економічної науки України*. 2013. № 2. С. 127–131.

27. Economic Reform and Environmental Performance in Transition Economies. World Bank. Washington. 1999. 57 p.

28. Roberton C. 2016. Environmental Taxation. NBER Working paper. № 22303. P. 5–8. URL : http://www.nber.org/papers/w22303.pdf. (дата звернення 09.09.2024).

29. Görres A. 2005. Germany's ecotax reform 1999–2003: implementation, impact, future development. Green budget paper. P. 3. URL : http://www.foes.de/pdf/GBG-GreenEssay-2005-03-Goerres-Germanys-ecotax-reform-1999-2003.pdf. (дата звернення 11.09.2024).

30. Чала О. А. Сучасні аспекти розподілу екологічного податку в контексті забезпечення екологізації національної економіки. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=3908.

31. The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 19 June 2006. Paris : OECD, 2006. P. 10.

32. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. European Commission. Brussels, 2010, 03 March. 32 p.

33. Green policies in the EU: A review, EC-IILS joint discussion paper series. № 14. 57 p. The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 2006. 19 June. Paris : OECD. P. 10. URL : http://www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7246&langId=en. (дата звернення 12.09.2022).

34. Roberton C. 2016. Environmental Taxation. NBER Working paper. № 22303. P. 5–8. URL : http://www.nber.org/papers/w22303.pdf. (дата звернення 12.09.2022).

35. How Effective Are Green Taxes? Green Fiscal Commission, Briefing Paper Two, April 2009. 8 p. URL : http://www.greenfiscalcommission.org.uk/images/uploads/GFC_BRIEFING_2_FINAL.pdf. (дата звернення 12.10.2022).

36. Нікітішин А. Податкове регулювання як інструмент державної екологічної політики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 2. С. 126–137.

37. Тучак Т. В., Яременко О. М. Генезис наукової думки щодо рентних платежів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 5 (2). С. 13–17.

38. Потенціал рентних платежів за видобуток корисних копалин в Україні / А. М. Соколовська, Л. М. Уніговський, В. Й. Башко та ін. Київ : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2013. 228 с.

39. Хвесик М. А. Економіка природокористування: вектори розвитку : монографія. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 398 с.

40. Аграрний сектор України і Німеччини: факти і коментарі / Німецько-Український агрополітичний діалог. Київ, 2017. 40 с.